

- 2 Хьюстон, у нас проблемы // Netlore. Антология сетевого фольклора. [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.netlore.ru/hjuston-u-nas-problemy>. – Дата доступа : 13.09.2016.
- 3 Houston, we have a problem // English Language & Usage Stack Exchange [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://english.stackexchange.com/search?q=houston%2C+we+have+a+problem>. – Дата доступа : 15.09.2016.
- 4 Слон в колесе // Блог Алексея Березина Livejournal.com. [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://alex-aka-jj.livejournal.com/225741.html>. – Дата доступа : 20.09.2016.
- 5 Мельникова, О. Хьюстон // Стихи. Ru. [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <https://www.stihi.ru/2013/02/03/8079>. – Дата доступа : 25.09.2016.
- 6 Добро пожаловать в мою реальность / Хьюстон, кажется у нас проблемы // Prostoodinchelovek.blogger.by. [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://prostoodinchelovek.blogger.by/68996/> – Дата доступа : 13.09.2016.
- 7 Женщина-астронавт на луне // Анекдоты из России [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.anekdot.ru/id/777888/>. – Дата доступа : 25.09.2016.
- 8 Допинг. Хьюстон, у нас проблемы // Прессбол.by [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.pressball.by/articles/summer/others/92977>. – Дата доступа : 25.09.2016.
- 9 Грохоля, К. Хьюстон, у нас проблемы // Lifeinbooks.net [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://lifeinbooks.net/chto-pochitat/hyuston-u-nas-problema-katazhina-groholya/> – Дата доступа : 23.09.2016.
- 10 Хьюстон, у нас проблема: 18 тысяч желающих стать астронавтами // Currenttime.tv. [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.currenttime.tv/a/27785067.html>. – Дата доступа : 24.09.2016.
- 11 Бебенина, О. Хьюстон, у нас проблемы... // Народная газета Sb.by [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.sb.by/ng/obshchestvo-6/article/khyuston-u-nas-problemy-.html>. – Дата доступа : 27.09.2016.

УДК 811.161.3:398.9

В. А. Ляшчынская

АСАБЛІВАСЦІ ЎЖЫВАННЯ ФРАЗЕАЛАГІЗМАЎ У МОВЕ НАВУКІ

У артыкуле даводзіцца аб адметнасцях ужывання фразеалагізмаў ў навуковых тэкстах: вызначаюцца ўстойлівыя спецыфічныя выразы як тэкстаўтваральныя сродкі, тэрміналагічныя звароты і фразеалагізмы-ідэімы як вынік пранікнення экспрэсіўнасці-эмацыянальнасці ў мову навукі.

Фразеалагічныя адзінкі (ФА) выдзяляюцца сярод іншых адзінак мовы семантычнай цэласнасцю, узнаўляльнасцю, пастаянствам свайго зместу, кампанентнага складу, структуры і наяўнасцю ў большасці адзінак вобразнасці, што выяўляецца ў выніку ўтварэння ФА для абазначэння актуальных, штодзённых праяў чалавечага быцця на аснове тыповых вобразных абагульненняў і дзякуючы чаму ФА сцісла, выразна і вобразна, функцыянальна дакладна характарызуюць і перадаюць думку, выражаюць пачуцці і адносіны, даюць ацэнку.

Зразумелым становіцца прычына выкарыстання ФА ў маўленчай дзейнасці чалавека, асабліва мастакоў слова, для якіх фразеалогія – невычэрпная крыніца стылістычных эфектаў. Шырокае выкарыстанне ФА ва ўсіх стылях, акрамя навуковага і афіцыйна-справавога, можна растлумачыць, з аднаго боку, дзейнасцю гэтых выяўленчых сродкаў мовы, перавагай экспрэсіўна-канатацыйных звестак у змесце ФА, іх выразнай ацэначнай характарыстыкай прадмета, асобы, дзеяння, якасці; з другога – наяўнасцю галоўных стылёвых прыкмет, што арганічна выцякаюць з задач і сфер дзейнасці кожнага з стыляў.

Адносна ФА ў мове навукі лінгвісты разыходзяцца. Часцей за ўсё іх лічаць «не ўласцівымі ўвогуле навуковаму стылю і нават супрацьпаказаны яму» [1, с. 95] ці ўвогуле абыходзяць увагай. Зрэдку навукоўцы заўважаюць, што «ўласна фразеалогія, у большасці агульнакніжная, займае ў навуковым маўленні абмежаванае месца» [2, с. 67]. І тлумачэнне такім розным падыходам крыецца ў адметнасцях функцыянальных рыс навуковага стылю, тых мэт і задач навуковай інфармацыі, якія выступаюць своеасаблівымі крытэрыямі адбору моўных адзінак у навуковых тэкстах. Так, навуковы стыль, як зазначае А. М. Кожын, «далёкі ад эмацыянальна-экспрэсіўнай афарбаванасці. І лексіка, і адбор марфалагічных формаў, і характар сінтаксічных канструкцый, і парадак слоў, уласцівыя навуковаму стылю, закліканы забяспечыць дакладнасць, лагічнасць, аб'ектыўнасць і абстрактнасць выкладу. Эмацыянальная афарбаванасць маўлення не спрыяе дасягненню гэтых мэт» [3, с. 101]. Заўважым, даследчык не называе ФА пры пераліку адзінак трох важнейшых узроўняў мовы навуковага стылю.

Сапраўды, навуковая мова найбольш аддалена ад вуснай размоўнай формы, дзе выкарыстанне ФА характэрна ў найбольшай ступені для выражэння ацэнкі і характарыстыкі, пазбаўлена элементаў экспрэсіўнасці, паколькі яна не мае ўстаноўкі на наўмыснае ўздзеянне. Дакладнасць навуковага стылю прадугледжвае адназначнасць разумення думкі, адсутнасць сэнсавых разыходжанняў паміж словам і абазначаным ім паняццем, у выніку – адсутнасць пераноснага ўжывання слоў, метафар. Важнымі асаблівасцямі навуковага стылю лічацца абстрактнасць і абагуленасць выкладу, а таму ў строга навуковым маўленні выражэнне пачуццяў моўнымі сродкамі ўспрымаецца як адхіленне ад нормаў стылю, а адсутнасць адкрыта выражанай эмацыянальнасці ў навуковым тэксце звязана з такой яго асаблівасцю, як «абмежаванасць аўтарскага, асобнага пачатку» [4, с. 203].

Вось чаму ФА з перавагай канатацыйнага элемента над намінацыйным адмаўляюцца ці абмяжоўваюцца ў выкарыстанні ў навуковых тэкстах. Сапраўды, цяжка ўявіць у манаграфіі ці навуковым артыкуле стылістычна маркіраваныя ФА тыпу *хадзячая газета; наплакаць у камізэльку; глытаць жабу* і інш. Аднак некаторыя лінгвісты, напрыклад, Н. Я. Мілаванова, лічаць, што ў навуковым стылі экспрэсіўнасць-эмацыянальнасць неабходная і натуральная, паколькі яна адцяняе ўжо аргументаваную лагічную думку аўтара [5, с. 142]. Не адмаўляе навуковаму стылю ў вобразнасці, эмацыянальнасці і ўвогуле ў экспрэсіўнасці і вядомая даследчыца пытанняў стылістыкі рускай мовы М. М. Кожына [6, с. 167].

Аналіз шматлікіх навуковых тэкстаў, асабліва літаратараў, гісторыкаў і нават моваведаў, дазваляе гаварыць аб выкарыстанні ФА-ідыёмаў як своеасаблівым пранікненні элементаў эмацыянальнага (*Бедная беларуская мова! Косткай у горле стала яна для польскіх паноў...; Дзённікавая форма вымагала запісаў на гарачых слядах падзей, на свежых уражаннях..* Л. І. Прашковіч). Праўда, назначэнне элементаў эмацыянальнага і экспрэсіўнага ў навуковай мове адметнае ад размоўнага маўлення з яго нязмушанасцю і непасрэднасцю выражэння эмоцый ці ад мастацкага, дзе элементы эмацыянальнага і экспрэсіўнага служаць для стварэння мастацкага вобраза. У навуковай мове экспрэсіўна-эмацыянальнае накіравана на прыцягванне ўвагі да зместу выкладу, на тлумачэнне і канкрэтызацыю думкі. Варта ўлічыць форму (пісьмовая ці вусная) і сітуацыю зносін, узаемаадносіны паміж аўтарам і атрымальнікам інфармацыі, аўтарскую індывідуальнасць і інш. Таму выкарыстанне ФА (адзначым найбольшую актыўнасць найперш у тэкстах навукова-папулярнага падстылю) падпарадкоўваецца асноўным мэтам выкладу – данесці навуковую інфармацыю даходліва, зразумела і цікава, падкрэсліць і адцяніць думку даследчыка, выразна выявіць пазіцыю адносна ўзнятага пытання, прыцягнуць увагу чытача, ажывіць строгі і сухі выклад. Пры гэтым у навуковых тэкстах найбольш часта выкарыстоўваюцца ФА, у якіх пераважае выкарыстанне інтэлектуальна-эмацыянальнага, а эмацыянальна-ацэначнага афарбоўка выступае дадатковай да інтэлектуальна-ацэначнай (*ніжэй усякай крытыкі, трапіць на ўрадлівую глебу, пакідае жадаць лепшага, а воз і зараз там, выводзіць у свет, выходзіць у свет, добры геній, з дарагой душой, закладваць асновы, звяртаць на сябе ўвагу* і інш.).

Другая адметнасць ужывання ФА ў навуковых тэкстах, у тым ліку і найперш уласна навуковых і тэхнічных, звязана з іх значнай колькасцю, праўда, толькі на аснове так званага шырокага разумення аб'ёму фразеалогіі і іх ролі. Гэта ўстойлівыя адзінкі, якія выкарыстоўваюцца ў навуковым стылі больш, чым у іншых, для афармлення працэсу пазнання, што тлумачыцца, па-першае, важнасцю логікі выкладу, які вымушае да ўжывання складаных сказаў злучнікавага тыпу, у якіх адносіны паміж часткамі павінны быць выражаны адназначна; па-другое, неабходнасцю даказваць, аргументаваць выказаныя думкі, выяўляць прычыны і вынікі аналізаваных з'яў. Паводле ступені ўдзелу ў пабудове навуковага разважання, паводле характару інтэнцыі, якія яны абслугоўваюць, такія ўстойлівыя адзінкі служаць для: 1) выражэння лагічнага вываду (*такім чынам, як відаць, са сказанага вынікае*); 2) супастаўлення розных дадзеных ці аргументаў (*з аднаго боку..., з другога боку..., у адрозненне ад..., разам з тым...*); 3) устанаўлення парадку размяшчэння аргументаў (*па-першае, па-другое, па-трэцяе*); 4) акцэнтавання ўвагі на інфармацыю (*у першую чаргу, найперш за ўсё, у прыватнасці*); 5) тлумачэння той жа інфармацыі іншым спосабам (*інакш кажучы, іншымі словамі, гэта значыць, калі можна так выказацца, дакладней кажучы, маецца на ўвазе, справа ў тым, што...*); 6) указання на крыніцу інфармацыі (*паводле меркавання ..., на думку..., у адпаведнасці з пунктам гледжання*); 7) указання на адносіны да спосабу перадачы думкі пры аргументацыі (*уласна кажучы, карацей кажучы*); 7) падкрэслівання неабходнасці якога-н. дзеяння ці яго адсутнасці (*мае сэнс, не мае сэнсу, няма ніякіх падстаў*); 8) выражэння свайго погляду, згоды/нязгоды (*падзяляючы пункт гледжання, прытрымліваемся думкі/меркавання/пункту гледжання*); 9) перадачы прычынна- і ўмоўна-выніковых адносін паміж часткамі інфармацыі (*у сувязі з гэтым, пры такіх умовах, у такім выпадку, тым самым*); 10) перадачы часовай суаднесенасці (*найперш за ўсё, у першую чаргу, у далейшым, у той жа час, у заключэнне, побач з тым*). І гэтыя тэкстаўтваральныя сродкі (тэрмін В. В. Адзінцовай [7]), прызначаныя для фарміравання і падтрымання структуры навуковага выказвання, адлюстроўваюць яго спецыфіку, дапамагаюць ва ўспрыманні тэксту, паказваюць асобныя паслядоўныя крокі ў развіцці думкі, забяспечваюць дакладнасць і лагічнасць.

Многія з гэтых сродкаў выражэння звязанасці навуковага тэксту звычайна падаюцца ў пачатку абзаца, што ўзмацняе іх функцыю выразнікаў лагічнай звязанасці тэксту, пабудаванага паводле тыпу разважання. Разам з тым іх ужыванне адпавядае правілам стандартнага афармлення навуковага тэксту, яны не валодаюць экспрэсіўнасцю і эмацыянальнасцю, як гэта характэрна ідыёмам.

Яшчэ адна адметнасць выкарыстання ФА ў навуковай мове звязана з ужываннем састаўных тэрмінаў, ці тэрміналагічных зваротаў, якія абазначаюць розныя навуковыя паняцці (*броўнаўскі рух, метаад Дэльфа, спектральныя класы, шатландская гама, эзопаўская мова* і інш.) і якія характэрны розным сферам навукі і тэхнікі. Тэрміналагічныя адзінкі такога тыпу валодаюць цэласнасцю логіка-паняццйнага паводле характару свайго значэння, ім характэрна «спецыфічнае праяўленне «фразеалагічнасці», калі шматлікія спалучэнні аказваюцца «фразеалагізмамі» для неспецыялістаў, паколькі семантычна раскрываюцца толькі ў тэрміналагічнай сістэме дадзенай падмовы навукі» [2, с. 67].

Некаторыя з такіх тэрміналагічных ФА маюць кампаненты, якія выкарыстоўваюцца ў пераносным, метафарычным значэнні (анатамічны тэрмін *сляпяя кішка*; авіяцыйны тэрмін *мёртвая пятля* і інш.), многія ўтвораны пераасэнсаваннем усяго словазлучэння (*адамаў яблык 'кадык', анюціны вочкі 'травяністая трохколеравая расліна сямейства фіялкавых', зязюльчыны слёзы 'аднагадовая або шматгадовая расліна сямейства злакавых з некалькімі сцяблам і суквеццем мяцёлкай; дрыжнік'* і інш.). І такіх тэрміналагічных ФА толькі ў фразеалогіі беларускай літаратурнай мовы налічваецца больш за 150 [8, с. 121].

А ў навуковым тэксце яны пазбаўлены экспрэсіўнасці і выкарыстоўваюцца не для надання яму выразнасці, а для дасягнення большай дакладнасці. Гэта азначае, што на ФА тэрміналагічнага характару не распаўсюджваецца палажэнне пра выкарыстанне іх для эмацыянальна-экспрэсіўнага характару.

Такім чынам, ФА ў іх вузкім дэфініцыйным вызначэнні не з'яўляюцца актыўным моўным сродкам навуковых тэкстаў, але не забараняюцца для ўжывання ў розных тыпах навуковага стылю і не складаюць адметнай рысы навуковых тэкстаў, бо падпарадкоўваюцца асноўным задачам адлюстравання навуковай інфармацыі. Заўважаецца рост актыўнасці выкарыстання ФА-ідыёмаў ад уласна навуковага да навукова-папулярнага падстылю і ад пісьмовай да вуснай формы (дыскусія, лекцыя, даклад і інш.). Ад ФА, асноўным паказчыкам якіх з'яўляецца цэласнасць значэння, трэба адрозніваць устойлівыя адзінкі, якія складаюць сістэму структурных, ці тэкстаўтваральных, сродкаў звязанасці, афармлення выкладу навуковай інфармацыі ў іх дыферэнцыяцыі паводле месца і ролі выкарыстання, і састаўныя тэрміны, што якраз і выяўляюць адметнасць тэкстаў незалежна ад іх жанравай разнастайнасці і ўваходзяць у сістэму адметных моўных сродкаў навуковага стылю.

Спіс выкарыстаных крыніц

- 1 Буре, Н. А. Основы научной речи / Н. А. Буре и др. – М. : Академия СПб. Филол. фак. СПбГУ, 2003. – 207 с.
- 2 Васильева, А. Н. Практическая стилистика русского языка для иностранных студентов-филологов старших курсов. – 2-е изд., перераб. / А. Н. Васильева. – М. : Русский язык, 1989. – 190 с.
- 3 Кожин, А. Н. Функциональные типы русской речи / А. Н. Кожин, О. А. Крылова, В. В. Одинцов. – М. : Высш. школа, 1982. – 223 с.
- 4 Стилистика русского языка : Учебное пособие / Сост. В. Д. Бондалетов, С. С. Вартапетова и др. ; под ред. Н. М. Шанского. – Л. : Просвещение, 1982. – 286 с.
- 5 Милованова, Н. Я. Наблюдение над средствами экспрессивности научной речи / Н. Я. Милованова // Исследования по стилистике / Отв. ред. Л. М. Майданова. Вып. 5. – Пермь, 1976.
- 6 Кожина, М. Н. Сопоставительное изучение научного стиля и некоторые тенденции его развития в период научно-технической революции / М. Н. Кожина // Язык и стиль научной литературы / Отв. ред. М. Я. Цвиллинг. – М., 1977. – С. 167.
- 7 Одинцова, О. В. Текстформирующие языковые средства научной речи / О. В. Одинцова // Вопросы изучения русского языка, истории и культуры России. Вып. 1. Russian Department. National Chengchi University. – Taipei; Taiwan, 1998. – P. 106–108.
- 8 Ляшчынская, В. А. Сучасная беларуская мова: фразеалогія / В. А. Ляшчынская. – Мінск : РІВШ, 2010. – 230 с.

УДК 811.161.3'373:398.92-022.225

К. А. Манько

АЦЭНАЧНЫ АСПЕКТ ФРАЗЕАЛАГІЗМАЎ З АГУЛЬНЫМ ЗНАЧЭННЕМ 'МНОГА'

У артыкуле на матэрыяле прыслоўных фразеалагічных адзінак беларускай літаратурнай мовы з агульным значэннем 'многа' даецца характарыстыка іх эмацыянальна-ацэначнай афарбоўкі: выяўляюцца віды ацэнкі (станоўчая, адмоўная, станоўчая ці адмоўная) і выражэнне эмоцый (адабральнасць, неадабральнасць, жартаўлівасць, іранічнасць, грубасць і да т. п.).

Фразеалагічныя адзінкі як асобныя знакі мовы вызначаюцца сваімі адметнымі асаблівасцямі структуры, кампанентнага складу, ускладненай семантыкі, стылістычнай характарыстыкі, ужывальнасцю і да т. п., але асабліва такой адметнасцю, што звязана з іх ацэнкай, што дазваляе чалавеку выразіць адносіны да з'яў навакольнай рэчаіснасці.